

Bécsi szemtanu naplója Pest és Buda százöt év előtti árvíz-katasztrófájáról

Megkopott kis vörös kő- és márványablak néhány pesti és budai ódon ház falán s az árvízi hajósnak, báró Wesselényi Miklósnak emberiségét megörökítő dombormű a Ferenc-rendiek templomának falába erősítve, őrzik még annak a vézetes árvíz-katasztrófának a sötét emlékét, amely 1838. március 13-án este és a rákövetkező két-három napon át zúdult Pestre és Budára és változtatta jég-torlászok közé szorított romhalmazzá a sorstól súlyos elemi csapással sújtott fővárost.

Házak ezreit dönötte romba a félevesztett folyó jeges árja ama 105 év előtti tragikus éjszakán, amikor az átszakadt gátakon keresztül hatalmas talákozóra rohant a Duna a pesti és budai partok felé. Eletet, vagyont ta-

rolt le tömegesen a romboló ár és egész Európa részvétét felkeltő siralomvölgyggyé változtatta az életvidám várost.

Eppen vásár volt Pesten és itt élte át a katasztrófát egy bécsi kereskedő, akinek naplója foglalt élményeit sorozatos tudósításban közölte az egykorú bécsi újság, az *Allgemeine Theaterzeitung und Originalblatt*, melynek főszerkesztője egyébként lelkes hangú felszólításban kezdett gyűjtést az árvíz-sújtott pest-budai lakosság részére.

A bécsi lap egyik tudósítójának jelentéséből és egy szemtanu bécsi kereskedő naplójából, amelyek megrázó képet rajzolnak az árvíz-katasztrófáról, itt közlünk néhány izgalmasan érdekes részletet:

Jéghegyek közt betör a Duna vízárja Pestre és Budára

Pest, 1838 március 15. Egy megdöbbentő elemi csapás testvérvárosaink lakóit borzalmatkeltő veszélybe döntötte. A Duna elhagyta medrét és Budát és Pestet félelmetes tenger középpontjába helyezte. Az elemek dacoltak az emberi erővel, a gátakat szétmorzsolta a vízár, amely az áradás minden rémségével hatolt be Pestre és Budára tegnapelőtt este 10 órakor. Meddő volt a hatóság minden dícséretreméltó fáradozása, hiába valónak bizonyultak a helyőrség erőfeszítései; óriási jéghegyek halmozódtak fel a ráckevei sziget és Promontor között és a jégmegindulás kezdetekor megakadályozták a víz folyását. A megduzzadt folyómeder minden oldalon utat keresett, a Váci gát átszakadt és egy óra alatt határtalan nyomorúság zúdult a Ferenc- és Józsefvárosra. Házak omlottak össze, melyeknek tetőről ezer és ezer ájuldozó és tehetetlen ember rimánkodott segítségért, de mivel nem álltak rendelkezésre csónakok, nem volt számukra menekvés. Még most, e pillanatban is, mikor e sorokat írom, növekszik a veszély. A nagylelkű és közszeretnek örvendő István főherceg kis csónakon egészen a Rózsza-térig merészkedett és vizsgálat szavakat intézett gróf Czirákyhoz. A kaszárnyák túl vannak zsúfolva. A szerencsétlenség határtalan. A főutakon nagy háók síklnak át, csak a magasan fekvő Piac-teret kímélte meg eddig az vízár. Úgy tűnik fel, mintha a víz a föld mélyéből törne elő, zúgva ömlik a csatornákból és a piacon levő embereknek nincs hol meghúzniok magukat. A Piac-tér olyan, mint egy elbarrikádózott tábor. Száz és száz ember tűnt el. Egyszóval: Pest borzalmas tenger közepén áll. Az éjjeli virrasztás után alig van erőm leírni e srokat. A Mindenható Isten segítsen bennünket! Holnap, ha megyposta, majd többet.

Utóirat: Eppen most beszélük, hogy a nagy országút szintén víz alá került és hogy a mélyenfekvő Józsefváros számára elképzelhetetlen bármiféle segítség.

Miközben ezeket a sorokat írom. Pest és Buda nagy része víz alá került. Borzalmas volt a március 14-ről 15-re virradó éjszaka. A hatóságok részéről megtörtént minden előkészület, hogy a szerencsétlenségnek gátat vessenek. A Viziváros és a Rácváros abban a szerencsétlen helyzetben van, hogy már több napja víz alatt jekszik. Pesten a hosszú rakpart mentén tekintélyes hosszúságú és szélességű szükségsgátat emeltek. A város és a külvárosok mindegyik negyedében, ahova a vízár eljutásától tartanak, csónakokat helyeztek készenlétebe. Délután félötör a jégkoleszusz másodikban mozdult meg és borzalmas volt látni, hogyan halmozódik fel a jég toronymagasságra. A víz szemmel láthatólag nőtt, emelkedett. De még mindig állott a szükségsgát. A nagy váci gát, amely az elővárosokat olyan gyakran védte meg az árvízről, még szilárd és megingathatatlan, a víznek még két lábnyira kellene emelkednie, hogy elérje a tetejét. Estefelé, még színháznyitás előtt a Klopfinger-féle

Egy bécsi szemtanu megrázó naplója

Egy bécsi kereskedő, aki az árvíz idején Pesten tartózkodott, ezeket írta a bécsi *Allgemeine Theaterzeitung und Originalblatt*-ban:

Pest, 1838 március 13, kedden, dél. A jég-torlász mozogni kezd. A víz a Duna folyam ágyában emelkedik, de az óriási gátak visszatartják attól, hogy a városba hatolhasson. Most ismét megakad a jégtömegek mozgása. Víz már majdnem a gát tetejéig emelkedett.

Délután 3 óra. A Duna jégtakaró a látomás lassúsággal újra megindult. Óriási jéghegyek bukkannak fel a folyamból. Pest lakói tömegesen nézik ezt a látványt a Duna partjáról.

Este, Színházban voltam. A *Semiramis* operát játszották. Meglehetősen télt volt a nézőtér. Az első felvonás

használ átszakadt a gát. A rémület villámgyorsan terjedt az egész városban, de még mindig nem volt valami rendkívüli a veszély, hiszen az átszakadt gátnyílást betömtek. A víz hol emelkedett, hol apadt. A színházban a *Semiramis* operát játszották. Fél kilenc óra tájban egyszerre megkondult minden harang. *Demoiselle Carl* éppen a színen volt. A színház szempillantásnyi idő alatt kiürült és az emberek elhagyták a színpadot. Az előadást még az első felvonás vége előtt befejezték. Az utcákon fejevesztetlen futkostak ide-oda az emberek és fokozta a rémület hatást a harangzúgás. A csatornák egyszerre kiáradtak. Leírhatatlan az a kép, amely ma reggel tárult a néző elé. A szép Váci-utca, a pesti Graben zúgó hegyi folyóhoz hasonlít. A szép épületek négy-öt láb magasságig víz alatt állanak. A színházépületet minden oldalról elárasztotta a víz és a Duna közelében fekvő minden utca víz alatt áll. A kár kiszámíthatatlan, mert éppen vásár volt.

Pest, 1838 március 17. Reggel 10 órakor. A március 15-ről március 16-ra virradó éjszaka a legborzalmasabb volt az itt átélt éjszakák között. A Piac-téren 40.000 ember keresett menedéket. Az előkeleket és gazdagokat éppúgy fenyegette a legborzalmasabb halál, a vízbe fullás, mint a legszegényebb napszámosokat. Március 16-án déltájban megkönyörült az ég és a víz apadni kezdett. A nyomorúság leírhatatlan és percről-percre rémületesebben fokozódik. A házakat mindenütt veszély fenyegeti. A Piac-téren március 15-én délután beomlott a Derna-féle ház. Senki sem mer a lakásába menni. A Vár és a budai erőd valamennyi palotája vendégszeretően fogadja magába a szerencsétlen pestieket. Pesten a házak kiürültek, de annál inkább megteltek a kaszárnyák, templomok és kórházak. A negyedik napot töltöm már alvás nélkül. Két napot csónakban, egyet kunyhóban, a tegnapi napot pedig a lakásomban.

Végre három borzalmas nap után apad a víz és az utcák sorra szabadulnak fel a vízár alól. Három nappal ezelőtt még jólétnek örvendő családó volt sok ember, aki ma már koldus. Csak szemtanu képes gyöngye képet rajzolni arról a döbbenetes katasztrófáról. Valamennyi erős épület zsúfolva van. Az invalidusok palotája, a Neugebäude, több templom szintén megtelt emberekkel és gyermekekkel. A katonai és polgári hatóságok, amennyire az erejükből telik, igyekeznek az inséget mérsékelni. Élelmiszereket osztottak ki. A házak beomlása fokozta a félelmet, amely olyan rémülletté vált, hogy sok család a vásári bódékban keresett hajlékot. Sokan életük veszélyeztetésével Budára mentek, hogy a Várban keressenek menedéket. A veszteség minden társadalmi osztályban határtalan. Idevaló és idegen, kereskedők, akik a vásárra érkeztek, részben vagy egészben elvesztették a vagyonukat. Buda és Pest között gőzhajó tartja fenn a kapcsolatot. Az életvidám, szép Pest siralmas látványt nyújt.

végfelé egyszerre csak nyugtalan süttetés támadt a földszinten. Több néző eltávozott. A felvonás fináléjánál hirtelen csend áll be. *Semiramis* a kullisszák mögé siet és a függöny legördül. Ezzel a kiáltással: az árvíz, az árvíz! Kiroban a közönség a színházból. A víz kezd befolyni a nézőtérre. Sokan nem mernek szembeszállni a pusztító elemmel és az éjszakát a palotákban töltik s várják, hogy csónakon elszállítsák őket a lakásukra. Én szerencsésen hazajutottam Hosszú, borzalmas éjszaka volt és álom nem jött egy pillanatra sem a szememre. A Duna olyan, mint a tenger és benne Pest és Buda házcsoportjai szigetként állnak.

Pest, 1838 március 14, szerda. Az éjszaka kísérteties képeiről a nappa-

letépte a fátyolt és a borzalmas jelenetek az éles világításban még jobban szembeszöknek. Szájról-szájra jár a riasztó hír, hogy a Duna áttörte a váci és a soroksári gátat és a hőmpölygő, zúgó ár behatolt a városba. Az ellenséges elem dühe olyan pusztító és heves, hogy a lakosság a földszinti hálaikából nem tudott idejében elmenekülni. A szerencsétlenség olyan esteiről hallunk, amelyek megismerhetetlenek a vért. A jégtömegek a csepeli Dunakanyarban és Sroksár közelében ismét megállottak. A szerencsétlenség azzal fenyeget, hogy rövidesen tőpöntjára jut. Pest és Buda egész lakossága a rémület óráit éli át. Valamennyi csatorna, pince és kút megtelt Dunavízzel, amely a pince botzozatán át igyekszik utat törni a lakásokba. A városban majdnem minden háziállat a vízbe fullt. Sok ház beomlott és lakóit a romok maguk alá temették. Az alacsonyabban fekvő városrészekben a víz a házak tetejéig ér. A „Blocksbad” teljesen rombadólt. A meglehetősen magasan fekvő Színház-téren csónakokkal járnak. A pékek sütőkemencéit vagy víz alá kerültek, vagy beomlottak és ezért nagy a kenyérlhiány. Minden kenyérgészletet az inségesek közti való szétosztásra vásároltak össze. Este sűrű helyekben kezdett hullani a hó és a hideg több jokra emelkedett. Az élelmickekben való hiány egyre érezhetőbb.

Ötvenezer éhező hajléktalan bolyong a fagyban

Pest, 1838 március 16, péntek. Tegnap még az a remény éltett, hogy engem megkímél az árvíz. Csalódtam. A borzalmas elem ismét emelkedett és a múlt éjszaka 50 láb magasságot ért el. Pesten egyetlen házat sem kímélt meg az árvíz, amelynek romboló ereje jégtömegeivel sorra rombolja szét az épületeket. A Józsefvárosban, Terézvárosban és Lipótvárosban a házak beomlása egyenesen rémületet kelt. A Piac-téren már a második Derra-ház omlott össze mennydörgő robajjal. Lakóik szerencsés módon megmenekültek. A személnáriumot, amelyet beomlás fenyeget, kiürítették. Úgy hírik, hogy Budán a Duna mentén egész házsor sodortak el a jéghegyek. A Rác- és Vizivárosban, meg Obudán sokszáz ház pusztult el. A fenyegetett épületekből és a romokban heverő házak omladékaival közül szivettegő hangzanak a boldogtalan lakók segélykiáltásai. Pesten és Budán ezideig 50.000 ember vált hajléktalanná és bolyong fedél és élelem nélkül a nagy hidegben. Szülők keresik a gyermekeiket, gyermekek a szülőiket. Hat gyógyszerárban a gyógyszerek használhatatlanná lettek. A jómódú emberek 25-50 forintot ígérnek annak, aki őket egyik háztól a másikig átvizsi. A legszegényebb lakosság egy darab kenyéért vállán visz gazdagokat a víziúton. Az árvíz-sújtott elhelyezése érdekében megnyitották a templomokat is és lefoglalták erre a célra a piaci bódékat is. Az új piactér, az invalidus-laktanya, a Ludoviceum, a franciskánus templom, az evangélikus templom menhelyül szolgál. A vidékünkön álló házak felső emeletei telve vannak menekültekkel. A külvárosokban sokszáz ember, különösen nők és gyermekek vannak eltemetve a házak omladéka alatt. Egy szőlő a szomszédomban, feleségét és öt gyermekét veszítette el. Olyan lakosok, akiknek a külvárosokban 4-6 háza volt, koldusokká lettek, mert minden földi javuk a pusztulás zsákmánya. De nincs hiány nagylelkű és önfeláldozó cselekedetekben. A háziaszonyomnak a leánya, S. báróné egész éjszaka fenn volt, hogy a befogadott betegekéről és menekültekről gondoskodjék.

Háromezerhetvennyolc ház romokban

1838 március 18, vasárnap. Néhány ismerősömet fogadtam be a lakásomba. A Várban 36 szobát rendeztek be az árvíz hajléktalanjainak számára. Hír szerint az emberek ezrei fulladtak a vízbe és több ezer ház dől romba, vagy ronddalódott meg. Délután csónakon a József- és Ferencvárosba hajóztunk. Nincs toll, amely le tudja írni azt a nyomorúságot, amely ezekben az elővárosokban uralkodik. Házak romokban hevernek, csatornák és utak beomlottak. Megátogattam a gránátos-laktanyát is. A hosszú folyosókon és a szobákban ezrével táboroznak a menekült családok. A nyomorúság képei állandóan új alakot öltenek. Betegségek fenyegetik a rémültől, nélkülözéstől és hidegtől meggyöflört embereket. József nádor és István főherceg jótékonyágát dícséreminden szájjal.

Pest, 1838 március 19, hétfő. Pest kihat romdöroshöz hasonlóan. Az inségesek számára mindenfelől érkezik a segítség. Bécsből, Pozsonyból nagy tömegben küldtek élelmickekkel és minden magyar megye bőségesen nyújt támogatást. Dolcsalek Antal

Pest, 1838 március 15. Megint egy rettenetes álmatlan éjszaka múlt el. A víz ismét emelkedik. A Király-utca és a Nagy-tér víz alá kerülték. Már tegnap este a segédemmel együtt létrán kellett bemásznom a „Fehér hajóhoz” címzett szálló első emeletén bérelt szobámba. Budán számtalan vizivárosi lakos a Nádor-kert ján töltötte az éjszakát. A múlt éjjel fél háromkor — úgy mondják —, földrengés volt. A drágaság óráról-óra emelkedik. Egy font borjúhús egy forintba kerül. Csónakok hiányában összeeszkáhbált deszkákon közlekednek egyik háztól a másikig. István főherceg, öcsászári fensége, mint segítő angyal vigasztalást, támogatást visz minden lépésével. A kaszárnyákban a szerencsétlenül jártaknak, a hajléktalanoknak élelmiszereket osztanak ki. A budai Vár a Pestről menekült lakosság aziluma.

Éjjel 2 órakor a felső jégréteg megmozdult a Dunán. A víz már egészen az én hálékomig ér. Amennyire innen láthatom, a jéghegyek szárguldo gyrosasággal sodródnak tovább. A Duna jéggel páncélozott hátán szákmányként hurcol magával hajókat, háztetőket, malmokat, gyökerektől kitépett fákat, gerendákat és mindenféle házi eszközt.

Éjjel 3 óra. Eppen most láttam, amint a Piac-tér sarkán egy nagy ház összeomlott, még pedig olyan helyen, ahova még nem jutott el a víz. Isten legyen irgalmas a szerencsétleneknek, akik a romok alatt hevernek. A közelemben levő házakból gyermekeket, asszonyokat visznek át a vízen biztonságba, mert számolnak a kiürített házak összeomlásával.

Nyolc órakor a víz ismét emelkedik. Úgy tűnik fel, mintha a sarkvidék jéghegyeit a Dunára száműzték volna.

Három óra. Hálát adunk az Egnek, hogy S. báróné jóvoltából ebédhez jutottunk. Sajnos, jötevény leányával Budára költözik, hogy nagyobb biztonságban legyenek. Az átszállításért száz forintot fizet. A víz fokozatosan apad.

Hat óra. Hallom, hogy néhány hajó érkezett élelmiszerekkel. Egy óra óta Pest és Buda között két gőzhajó közlekedik. Az utcák majdnem mind jégtömbökkel vannak telve. A Váci- és a Kigyó-utcában a víz szintjén egészen az első emeletéig emelkedett, de több helyen a tetőig ér. Ma reggel, amint értesülök róla, C. M. 500 forintot és még nagyobb összeget is ajánlott, hogy csónakot kapjon az átkelésre Budára. Tegnap este ugyancsak C. M. 50 forintot fizetett egy éjszakára egy vásári bódéért. Sok nemes ember szintén ilyen bódéban keresett éjjeli szállást. Egy előkelő hölgy az egyik ilyen vásári bódéban ideglázban súlyos betegen fekszik, egy másik nő ugyanilyen helyen szülte meg a gyermekét. A Piac-téren ma reggel kenyéret osztottak ki. Úgy vetették rá magukat az éhezők a kenyérre, mint az eszelős vadak. A Franciskánus-térre a szabadban ökröket vágta le és darabonként osztották ki az éhezők között.

Este 8 óra. Az egyetem épületében elhelyezett szenecestlenek a Pa'atinus főherceg számlájára naponta háromszor kapnak enni. Schmidt színház-igazgató kára 40.000 forintot tesz ki. Budán Nözel direktor engedélyt kapott arra, hogy a színházat a vásáros-nép számára megnyissa. Jótékony-célra szolgál majd az előadás bevétele. Valamennyi utcában nyílások tárogznak a földről, a besüppedt és felszakadt kanálisok üregei

Délután 10 óra. Az utcasarkokon hirdetésmények jelentek meg, amelyek közlik, hogy az inségesek között élelmiszereket osztanak ki. A hajléktalanok elhelyezéséről is gondoskodott a város. Akik akarják, azokat a közeli falvakba szállítják. Ma statáriumot hirdettek rablásra és lopásra.

igazgatónak csak élete veszélyeztetésével sikerült a vezetés alatt álló Vakok Intézetének ápolóját megmenteni a haláltól.

Pest, 1838 március 24. Lassanként felocsudtunk a ránkzúdult nagy katasztrófából. Sokat, nagyon sokat vesztettünk, de mégsem mindent. Megmaradt az erőnk, hogy elviseljük a szenvedéseket és újból dolgozzunk. Kétségtelen, hogy Pest romjaiból megiffjodva fog feltámadni. Most jelent meg egy hivatalos jelentés, amely a beomlott házak statisztikáját adja: a Belvárosban rombadólt 70 ház, az Új- vagy Lipótvárosban 71, a Terézvárosban 811, a Józsefvárosban 891 és a Ferencvárosban 408 ház omlott össze. Ehhez kell még venni 827 házat, amelyeket gerendákkal kellett alátámasztani, hogy össze ne omljanak. Tehát 3078 ház, vagyis Pest háztömegeinek egynegyedére ment tönkre részben vagy egészben. Csak nagyon kevés ház van, amely kisebb károkat nem szenvedett volna.

Várkonyi Titusz